

УДК 339.9.012.24+339.944

ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ ЗАКАРПАТТЯ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

С. Слава

Дана стаття відображає результати дослідження тенденцій міжнародної інтеграції економіки Закарпаття протягом останніх років, їх ролі у відповідних процесах України в цілому. В межах здійсненого дослідження проаналізовано динаміку двох складових зовнішньоекономічної діяльності – зовнішньоторговельного обороту (в розрізі експорту та імпорту) та інвестиційного процесу. Методологічно стаття побудована на використанні методів динаміки рядів та вибраних структурних порівнянь. Отримані результати дослідження стверджують про необхідність формування вигідної для України структури зовнішньоекономічної діяльності та подальших досліджень оціночних показників структурної безпеки міжнародної економічної інтеграції. Кількість бібліографічних посилань - 21; мова українська.

Ключові слова: економічна інтернаціоналізація, міжнародна економічна інтеграція, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, іноземні інвестиції, регіон, Закарпаття, Україна.

ВСТУП

Розвиток світових процесів показує, що протягом останніх десятиліть виробилася стійка тенденція до тіснішої зовнішньоекономічної співпраці. На початку 1990-х років до цих процесів долучилися пострадянські країни, які через крах колишніх економічних зв'язків були змушені інтенсивно шукати нових партнерів у світовому економічному просторі, який для них став більш відкритим. У контексті інтенсивної підготовки України до вступу в СОТ та ЄС ці питання набувають особливої ваги, тому що важливо виявити, на якому етапі інтеграції знаходиться регіон, якого рівня міжнародної економічної кооперації він досяг та до якої міри він готовий до глибшої міжнародної співпраці.

У цілому, форми економічної інтернаціоналізації різними авторами представляються порізному. Так, Aharoni (1966), Johanson, Wiedersheim-Paul (1975), Johanson, Vahlne (1977), Welch, Luostarinen (1988), Hollensen (2001) [1], [2],[3],[4],[5] виділяють такі її форми: прямий експорт за кордон (як правило, роздрібна торгівля), формування зарубіжних каналів продажу через незалежних посередників (як правило, оптова торгівля) в стратегічно важливих іноземних країнах, організація торговельних філій в стратегічно важливих іноземних країнах, створення виробництва за кордоном. З іншого боку, С. Hill, G. Jones (1998) [6] пропонують такі форми як експортування, лі-

цензування, франчайзинг, спільні підприємства, дочірні підприємства та глобальні стратегічні альянси. Широкий огляд різних аспектів інтернаціоналізації представлено і в інших працях, зокрема [7], [8], [9], [10], [11], [12]. Хоча складові цих класифікацій часом перекликаються, але, як бачимо, представляють собою їх різні групування. Звичайно, ці визначення виникли у розвинених країнах з точки зору стратегій їх підприємств. Вони майже виключно розглядаються з огляду на чинник вивезення різних виробничих складових (капіталу, готової продукції, знань, інколи, сировини тощо) за межі певної країни. З огляду на наші підприємства вони (за виключенням досвіду щодо міжнародних тенденцій розвитку швейної промисловості) майже не охоплюють випадок створення спільного виробництва у країні-реципієнті інвестицій (у даному випадку – Україні), які використовують, у більшості випадків, давальницьку сировину з наступним прямим або непрямим експортом, або ж навіть орієнтацією на внутрішній попит. Між тим, саме цей випадок є чи не найпоширенішим для українських малих та середніх бізнесів, і навіть для великих підприємств. Необхідність аналізу цього підходу обґрунтовується також тим, що часто менш розвинені країни не створюють нових виробництв за кордоном, але вони можуть бути глибоко інтегрованими в міжнародні виробничі мережі, що, часто, стає першим кроком до вищого рівня економічної інтернаціоналізації. Саме тому методологічно дане дослідження тенденцій міжнародної економічної інтеграції Закарпаття побудовано на двох основних складових – експортно-імпортних операціях та іноземних інвестиціях. З огляду застосовуваних методів цей під-

Світлана Слава - к.е.н., доцент, Ужгородський національний університет; заст. директора Закарпатського регіонального центру соціально-економічних та гуманітарних досліджень НАН України

хід також обумовлюється існуючим статистичним обліком в Україні, який, починаючи з 1996 року веде облік іноземних інвестицій та експортно-імпорتنних операцій на регулярній основі, хоча з певними змінами щодо класифікації видів економічної діяльності, впроваджені у 2000-2001 рр. Для глибшого розуміння аналізованих процесів майже всі вони розглядаються в контексті відповідної динаміки в Україні в цілому.

З метою висвітлення суті та результатів здійсненого дослідження структура статті побудована таким чином: у першому розділі узагальнюються етапи трансформації зовнішньоекономічної діяльності Закарпаття, у наступних трьох розділах аналізуються тенденції зовнішньоторговельного обороту, у п'ятому розділі розглядається динаміка інвестиційного процесу в Закарпатті. В заключній частині здійснюються висновки щодо виконаного дослідження та даються рекомендації щодо можливих напрямів майбутніх досліджень.

1 ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Протягом радянської ери Україна не володіла досвідом самостійного виходу на міжнародні ринки. Зовнішньоекономічні контакти здійснювалися, в основному, в межах великомасштабної стратегії держави (СРСР), тому республіки планували свої експортно-імпорتنні операції за існуючими централізованими директивами та рознарядками. Але, все ж, наприкінці радянської ери почали ініціюватися прикордонні зв'язки та обміни. Так, немасштабні приклади зовнішньоекономічної трансграничної діяльності малих підприємств розпочалися ще у 1970-х: у Закарпатті перша прикордонна торгівля була започаткована у 1972 р. споживчою кооперацією Закарпаття (13 споживспілок) з чехословацькою споживчою кооперацією „Єднота” [13]. Такі зв'язки поряд з централізовано планованими експортно-імпортними операціями послужили першими прототипами майбутніх контактів між країнами у прикордонних регіонах. З отриманням незалежності України та початком приватизаційних процесів поширюється практика створення спільних підприємств з іноземними партнерами, початком якої, у свою чергу, стала відповідна лібералізація бізнесової діяльності ще наприкінці 1980-х. Статистична звітність за 1989 р. показує, що в той час в Україні вже було створено 82 спільних підприємства з 26 країнами світу [14], їх кількість продовжувала зростати протягом наступних років, зокрема, у 1991р досягла 267 одиниць, 1992 – 812 СП, 1993 – вже 2530 підприємств [15]. Ця діяльність мала різні модифікації, намагаючись пристосуватись до недосконалостей регуляторної політики молодій українській держа-

ви, включаючи бартерні обміни, що широко застосовувалося на початку та в середині 1990-х рр., але які майже вичерпано на сучасному етапі, та виробництво на давальницькій сировині, котре у досить великих обсягах застосовується також тепер [16], [17], [18].

Таким чином, трансформацію міжнародних економічних зв'язків Закарпаття, починаючи від радянського періоду, можна описати такими узагальненими етапами:

- 1) централізовані міжнародні експортно-імпорتنні зв'язки в межах угод СРСР (в межах періоду 1945 - 1991 рр.),
- 2) окремі приклади місцевих ініціатив прикордонних обмінів (1970-1991),
- 3) створення спільних підприємств (з іноземними інвестиціями) (починаючи з 1980-х рр.),
- 4) переорієнтація експорту з країн СНД на Захід (починаючи з 1994 рр.).

2 ДИНАМІКА ЕКСПОРТУ-ІМПОРТУ: УЗАГАЛЬНЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ

За останні роки Україна серед країн СНД має одні з найвищих індексів зростання показників активності зовнішньоторговельних операцій: з 2000 до 2003 зростання імпорту склало – 162.3%, експорту – 150.8%, зберігаючи позитивним сальдо експорту-імпорту. У той же час з країнами СНД переважає імпорт, з іншими країнами світу – експорт. За роки незалежності структура зовнішньоторговельного обороту України в контексті часток сукупних експорту та імпорту залишалася майже стабільною, вони становили приблизно 50% кожна, як у 1993 (відповідно 49.6 для експорту та 50.4% для імпорту), так і в 1996 (відповідно 50.4 та 49.6%) та 2003 р. (відповідно 52.8 та 47.2%). Але при цьому партнерство в зовнішньоекономічній діяльності України суттєво змінилося протягом першої декади незалежності. Наприклад, у 1996 р. зовнішня торгівля з країнами СНД складала близько 59%, в той час як у 2003 р. вона зменшилася до 39%. У той же час торгівля з Росією – найбільшим торговим партнером України, знизилася з 47.5 % до 29.8% [15], [16], [17], [18], [19]. Ці та інші зміни демонструють швидшу переорієнтацію експорту України на Захід, ніж імпорту (в основному енергетичних ресурсів з Росії), хоча за десять років (1993-2003) зменшення частки загального імпорту з Росії було суттєвим і досягло майже 25%. У поточному 2005 році обсяги зовнішнього обороту товарами та послугами продовжували збільшуватися, але порівняно з відповідним періодом 2004 р. темпи зростання є меншими, так само меншим є коефіцієнт покриття імпорту експортом [20].

Структура зовнішньоторговельного обороту Закарпаття в контексті сукупних часток експорту та імпорту за роки незалежності змінилася в позитивну сторону з наявною тенденцією до під-

вищення частки експорту: у 1996 експорт становив 45.2%, імпорт - 54.8%, у 2003 р. відповідно 48.4 та 51.6% та у 2004 відповідно 50.03 та 49.97 %. Загальна динаміка експорту та імпорту України та Закарпаття як її складової показана на рис.1 та 2 (виконано на основі інформації Держкомстату [16], [17], [18], [19]).

З рис.1 бачимо, що індекс експорту Закарпаття в розрахунку до попереднього року за 1996-2004 рр. постійно перевищував загальноукраїнські показники в межах від 4 до 37% , а в порівнянні до базового 1996 р. експорт у Закарпатті зростав набагато стрімкіше з досягненням найбільшого перевищення відповідних індексів на 265% у 2003 році. Частка експорту Закарпаття в Україні

так само постійно зростала – з 0.55% у 1996 р. до 1.58% у 2003 році.

З рис.2 можна побачити, що індекс імпорту Закарпаття в розрахунку до попереднього року за 1996-2004 рр., як і показники експорту, майже постійно перевищував загальноукраїнські коефіцієнти в межах від 10% до 40% (за виключенням 2000 та 2002 р., коли середньообласні індекси зміни імпорту були меншими на 1% відносно загальноукраїнських індексів). Так само активність імпортичних операцій Закарпаття за розглядуваний період відносно базового 1996 р. порівняно з середніми показниками по Україні зростала швидше з досягненням найбільшого перевищення на 229% у 2003 році.

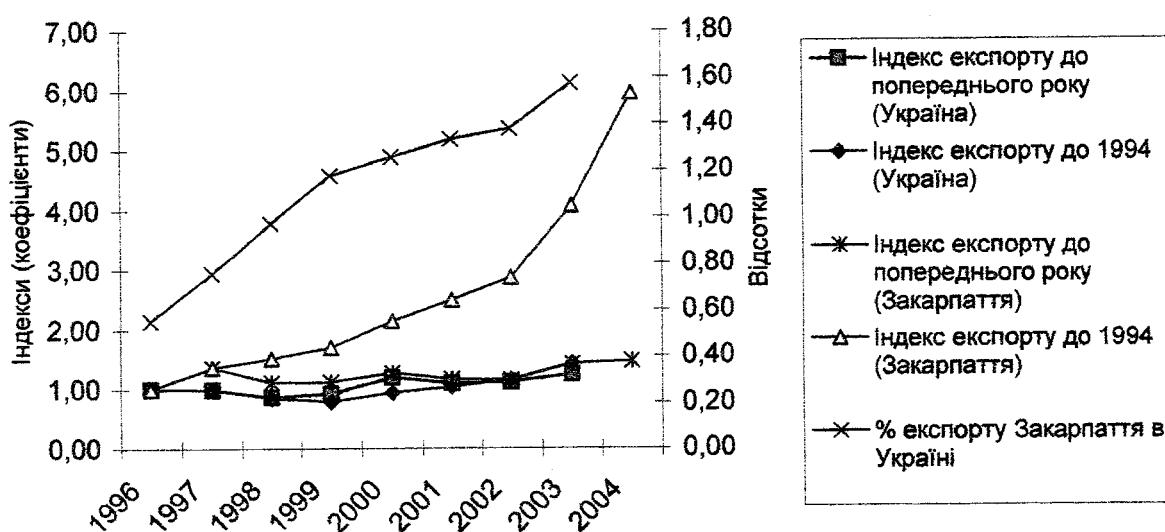

Рис. 1 Динаміка експорту України та Закарпаття, 1996-2004 рр.

Джерело: розроблено на основі [16], [17],[19], [21].

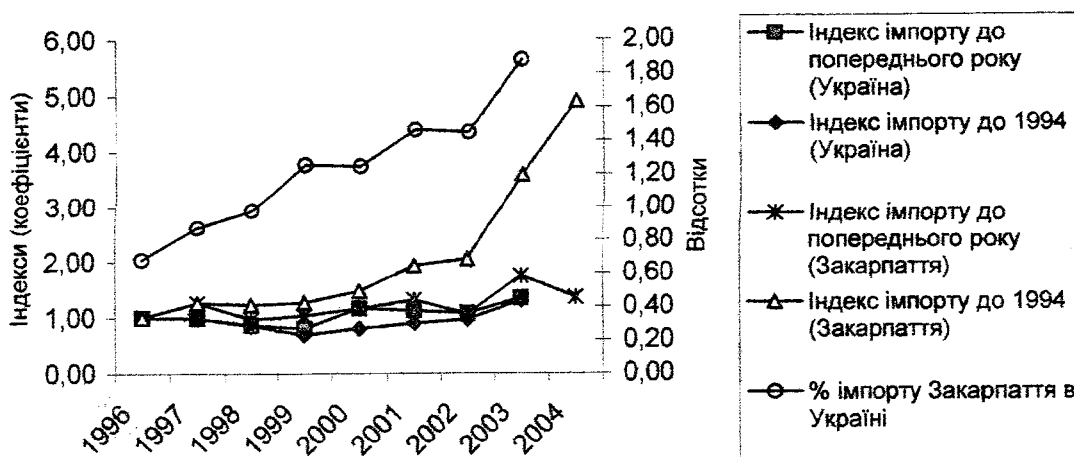

Рис.2 Динаміка імпорту України та Закарпаття, 1996-2004 р

Джерело: розроблено на основі [16], [17], [19], [21].

Частка імпорту Закарпаття в Україні також постійно зростала – з 0.68% у 1996 р. до 1.88% у 2003 році (за виключенням 2000 та 2002 року, коли вона порівняно до середньоукраїнських показників була меншою на 1%).

З ДИНАМІКА ВИДОВОЇ СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОТОВРГОВЕЛЬНОГО ОБОРОТУ

У даному аналізі під видовою структурою розуміють розподіл зовнішньоторговельного обороту за видами діяльності та товарними групами. Порівнюючи стратегічні групи товарів в Україні та

Закарпатті у 2003 р., можна бачити, що вони охоплюють різні набори товарів (табл.1). При цьому в Україні п'ять категорій тих самих товарів, як за експортом, так й імпортом, складають відповідні частки в сукупних обсягах країни 76.31% та 77.47%, і тому для країни є стратегічно важливими. До цих груп відносяться мінеральні продукти, продукцію хімічної промисловості, включаючи пластмаси, недорогоцінні метали та вироби з них, машини та обладнання, транспортні засоби. Найбільшу частку в експорті мають недорогоцінні метали та вироби з них (36.81%), в імпорті – мінеральні продукти (36.83%).

Табл.1 Стратегічні групи товарів у зовнішньоторговельному обороті України та Закарпаття, 2003

Види товарів	Україна				Закарпаття				
	Експорт, млн.дол. США	%	Імпорт, млн.дол. США	%	Види товарів	Експорт, тис. дол. США	%	Імпорт, тис.дол. США	%
Всього	23066.8	100.0	23020.1	100.0	Всього	414521	100.0	453313	100.0
Мінеральні продукти	3499.7	15.17	8479.20	36.83	Деревина та вироби з неї	65818	15.88	-	-
Продукція хімічної промисловості та пластмаси	2304.3	9.99	2805.90	12.19	Продукція хімічної промисловості та пластмаси	-	-	44849	9.89
Недорогоцінні метали, вироби з них	8491.6	36.81	1196.70	5.20	Прилади і апарати	45506	10.98	40656	8.97
Машини та обладнання	2321.8	10.07	3478.30	15.11	Машини та обладнання	101529	24.49	146738	32.37
Транспортні засоби	984	4.27	1874.30	8.14	Транспортні засоби	-	-	67556	14.90
Всього за стратегічними групами	17601.4	76.31	17834.4	77.47	Текстиль та вироби з нього	91132	21.98	77912	17.19
Інші товари	5465.4	23.69	5185.7	22.53	Взуття	14276	3.44	-	-
					Всього за стратегічними групами	318261	76.78	377711	83.32
					Інші товари	96260	23.22	75602	16.68

Джерело: розроблено на основі [16], [17]

Для Закарпаття спостерігається інакший набір стратегічно важливих товарів експорту та імпорту. Найбільші обсяги експорту забезпечують транспортні засоби (у зв'язку зі спаданням обсягів): машини та обладнання, вироби з неї, прилади та апарати, які у сукупності складають 76.78% всього експорту області. У той же час найбільші обсяги імпорту досягаються за рахунок таких товарних груп, як (у порядку спадання обсягів): машини та обладнання, товари хімічної промисловості, транспортні засоби, продукція хімічної промисловості, включаючи пластмаси та апарати. В експорті Закарпаття найбільш значимі (майже рівнозначні) забезпечують транспортні засоби (24.49%) та продукція легкої промисловості (всього 27.4%, у т.ч. текстиль та

вироби з нього – 22%, взуття – 3.44%, шкіряна і хутрова сировина та вироби з них – 1.92%). В імпорті області найвищі обсяги належать машинам та обладнанню (32.37%).

Суттєвим для аналізу є також визначення частки найважливіших товарів імпорту-експорту регіону в загальноукраїнських показниках та їх значимість для зовнішньоторговельного обороту країни в цілому. Якщо ці обсяги значні, то щодо них існує імовірність бути охопленими державними програмами їх підтримки.

Частка експорту товарів легкої промисловості Закарпаття в Україні дорівнює 10.9, імпорту – 9.1%, машин та обладнання – відповідно 4.37 та 4.22%, що є досить високими показниками. Наступні дві групи товарів – деревина та вироби з неї

та прилади і апарати (відповідно 1.74 та 1.42%) не є серед п'яти найважливіших експортних товарних груп в Україні, але обсяги Закарпаття, тим не менше, є значними для цієї групи – відповідно 16.44 і 13.87%.

4 ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЗРІЗІ КРАЇН

Подібно до ситуації в цілому по Україні склад країн-учасників міжнародної економічної інтеграції Закарпаття за роки незалежності суттєво змінився. Так, вже у 1999 році країни розподілялися між країнами СНД та іншими країнами світу відповідно по експорту 4.9% і 95.1%, а по імпорту 3.1 і 96.9%. У 2004 р. експорт в країни СНД склав 3.7, імпорт 1.2%, а в інші країни світу відповідно 96.3 та 98.8%. При цьому за 1999-2004 рр. відповідна динаміка абсолютних показників експорту в країни СНД зросла на 262.3%, а імпорту зменшилася і склала 68.3% від показників 1999 р. [16], [17], [18], [21].

З огляду на стабільність та економічну безпеку міжнародних інтеграційних процесів доцільно розглянути індикатори концентрації зовнішньоекономічної діяльності в розрізі країн (табл. 1 Додатків). Чим вищі ці показники концентрації, тим важче переорієнтуватись на диверсифікований портфель країн-учасників міжнародної інтеграції, тим нижча економічна безпека та незалежність країн чи регіонів, оскільки країни-партнери можуть в таких умовах диктувати свої власні умови. Ситуація при цьому, звичайно, погіршується, коли діють несприятливі політичні фактори. Наведений аналіз побудовано на порівнянні часток зовнішньоторговельних обсягів топ-країн (п'яти, десяти та п'ятнадцяти) в рейтингу країн з найзначимішими обсягами обороту. Також дослідженням охоплено прикордонні країни України (Росія, Білорусія, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова та Туреччина (з огляду на існування морського кордону)) з метою дослідити їх роль у концепції зовнішніх торговельних операцій.

Аналізуючи результати дослідження, необхідно наголосити на вищій концентрації зовнішньоторговельного обороту у вибраних країнах за всіма його категоріями в Закарпатті порівняно до України. Це означає, що в Закарпатті зовнішньоторговельна діяльність здійснюється з меншою кількістю країн, а тому економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності регіону порівняно до України в цілому є нижчою, а залежність від партнерів – вищою. Порівнюючи показники для 15 топ-країн Закарпаття та України різниця в частках цієї групи в здійснюваній зовнішньоторговельній діяльності у середньому становила 21.42%, коливаючись від 8.55% до 35.45%; для 10 топ-країн середнє значення різниці в частках було 24.42% з коливаннями від 10.54 до 38.49%; для 5 топ-країн відповідно значення були 23.43 з коливаннями від 8.78 до 41.79%. Найбільші відмінності області та країни в показниках концентрації зовнішньоторговельного обороту стосувалися експорту товарів:

показники концентрації в Закарпатті для розглянутих категорій країн коливалися від 80.41 до 97.01%, у той час як для України відповідні індикатори знаходилися в межах від 38.62 до 61.56%. З огляду видів зовнішньоторговельної діяльності найглибша концентрація в Україні досягалася в експорті послуг: частка топ-країн тут коливалася від 66.35 до 82.06. У Закарпатті відповідні показники досягали найвищого значення в категорії імпорту послуг – від 89.60 до 99.56%. Але, в цілому рівень всіх наведених індикаторів концентрації є досить високим і тому економічно небезпечним, як для економіки країни, і, тим більше, для економіки Закарпаття. Прикордонні до України країни і ті, що межують тільки зі Закарпаттям, демонструють значну частку в зовнішньоекономічній діяльності. Звичайно, у даному контексті потрібні подальші дослідження міжнародних ринків та розстановки на них різних економічних сил і країн.

У контексті дослідження концентрації зовнішньоторговельної діяльності доцільно виявити найвагоміших зовнішньоторговельних партнерів України та Закарпаття (дані за 2003 р. представлені в табл.2 та 3 Додатків). Можна стверджувати, що для України та Закарпаття вони представлені різним набором країн. Наприклад, десять топ-країн, в які Україна експортує, в порядку спадання їх часток в сукупних обсягах представлені Росією, Німеччиною, Італією, Китаєм, Туреччиною, Угорщиною, США, Польщею, Швейцарією та Великобританією. Для Закарпаття відповідний набір країн охоплює Угорщину, Австрію, Німеччину, Італію, Словаччину, Росію, Великобританію, Францію, Бельгію та Чехію. У той час, як для Закарпаття наведені групи країн сформовані виключно за рахунок показників експорту товарів, в Україні, в цілому, ця тенденція теж повторюється, але з виключенням для двох країн аналізованої групи - Швейцарії та Великобританії, в які Україна експортує також великі обсяги послуг (більш детальний аналіз наведено в табл.2 та 3).

У цьому контексті важливо зауважити, що для України у 2003 р. Росія залишалася найвагомішим партнером в усіх категоріях зовнішньоторговельної діяльності (експорт товарів -18.7%, експорт послуг – 51.6% (сукупний експорт – 23.82%), імпорт товарів – 37.6%, імпорт послуг – 19.9% (сукупний імпорт – 36.51%). Для порівняння у 1993 р. експорт до Росії становив значну частку – 75.4% всього експорту України в країни колишнього СРСР та 45.2% сукупного експорту країни. Хоча імпорт з Росії і мав порівняно з експортом меншу частку у відповідних обсягах України з країнами СНД та Прибалтики (70.4%), але частка його була так само значна в сукупному імпорті України (62.9%) [15], [16].

Для Закарпаття дві країни є найвагомішими партнерами в зовнішньоекономічній діяльності – Угорщина по експорту та Австрія по імпорту (Угорщина: експорт товарів - 32%, експорт послуг – 26.7%; Австрія: імпорт товарів – 19.0%, імпорт послуг – 45.9%) (див. табл. 2, 3 Додатків). Росія в обласному рейтингу країн по обсягах экс-

порту-імпорту займає відповідно 6 та 11 місця. Порівнюючи ці дані з показниками по Україні, можна стверджувати, що переорієнтація зовнішньоторговельного обороту з країн колишнього Радянського Союзу на Захід (як експорту, так і імпорту) відбулася в Закарпатті швидше, ніж в цілому по Україні, що було обумовлено специфікою нової структури економіки області та наявності в її складі спільних підприємств, зорієнтованих на експорт своєї продукції, що, в свою чергу, активувало також імпортні операції. Звичайно, тут має своє підтвердження теорія розміщення, оскільки географічне розміщення Закарпаття для європейської економіки є надзвичайно сприятливим.

5 ДИНАМІКА ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

За роки незалежності спостерігався щорічний приріст іноземних інвестицій в Україну, у т.ч. у Закарпатті; динаміка індексів щорічного зростання та порівняно до 1994 р. прослідковується

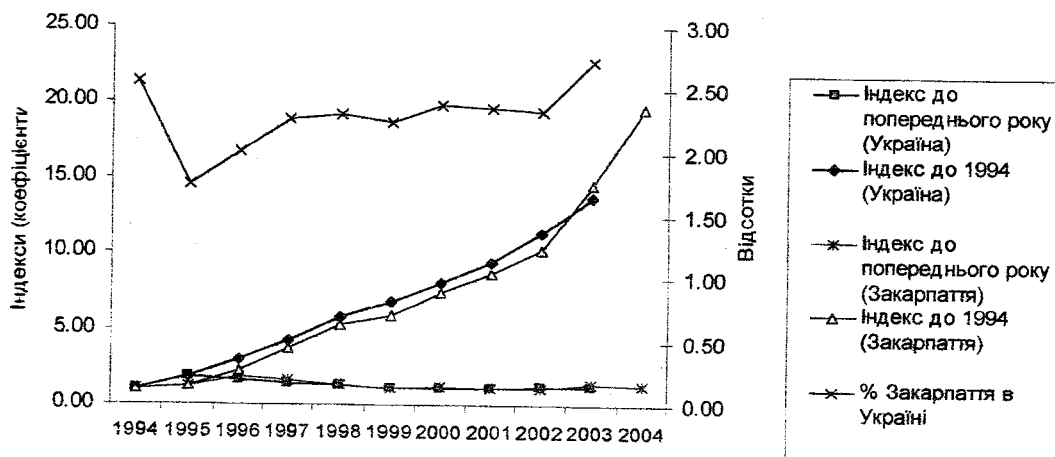

Рис. 3 Динаміка ПІІ України та Закарпаття

Джерело: розроблено на основі [16], [17], [19], [21].

Протягом 1994-2003 рр. структура країн, що мають найвищу частку іноземних інвестицій в Україні, змінилася: з США, Німеччини, Великобританії, Кіпру та Швейцарії у 1994 р. до США, Великої Британії, Нідерландів та Німеччини у 2003 р., хоча, в цілому, склад країн змінився не суттєво [16], [19], [21]. Росія у цій класифікації перемістилася з шостого на сьоме місце. За даними статистики у першому кварталі 2005 р. продовжується зростання ПІІ, тільки 5.8% таких інвестицій прийшло з Росії, менше 4% з інших пострадянських країн, абсолютна більшість іноземних інвестицій прийшла із Заходу: США (13.7%), Кіпр (10.7%), Великобританія (10.7%); Віргінські острови (8.9%); Німеччина (6.9%); Нідерланди (6.4%); Швейцарія (4.9%); Австрія (4%) та Польща (3.9%). У підприємства промисловості спрямовано 45% обсягів іноземних інвестицій. Інвестиційно привабливими залишаються підприємства з швидкими видами економічної діяльності, таки-

ся з рис. 3. За період з 1994 по 2003 р. середньорічний індекс збільшення сукупних інвестицій становив 32% для України та 33% для Закарпаття, але розподіл їх по роках є досить нерівномірним: найстрімкіше зростання було для України у 1995-1996 рр., а для Закарпаття у 1996-1997 рр. Після цього нарощування інвестицій відбувалося повільніше, найменші темпи зростання як для України (117%), так і Закарпаття (114%) спостерігалося у 1999 р., що, можливо було результатом азійської фінансової кризи. Наступні три роки (2000-2001) так само характеризувалися слабким нарощуванням ПІІ. Починаючи з 2002 р. темпи інвестиційного процесу повільно, але починають підвищуватися. Для Закарпаття особливо сприятливим був 2003 р., коли тут було досягнуто річного індексу зростання 142% (середньоукраїнський показник дорівнював 122%). Показник ПІІ у Закарпатті на душу населення у 2003 р. також перевищив середньоукраїнські показники: значення відповідно були 145.1 до 138.1 дол. США.

ми як оптова торгівля та посередництво у торгівлі – 17,4% від загального обсягу інвестування, а також харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів – 13,0%. Інтерес інвесторів викликають підприємства машинобудування – 7,6% загального обсягу інвестування, транспорту та зв'язку – 7,5%, хімічної та нафтохімічної промисловості – 5,2%, металургії та оброблення металу – 4,9%, а також організації, що здійснюють фінансову діяльність – 8,1%, операції з нерухомістю, здавання в найм та послуги юридичним особам – 8,3% [20].

Аналіз інвестиційного процесу в Закарпатті в розрізі країн показав, що вагомість внеску окремої країни змінювався на протязі 1994-2003 рр., а також суттєвим була диверсифікація країн у цілому. Так, найвагоміші внески (у порядку спадання) здійснили такі країни: станом на кінець 1994 року - Німеччина, Словаччина, Швеція, Росія, Австрія та Угорщина, на кінець 2000 р. - Угорщи-

на, США, Німеччина, Австрія, Швеція та Росія, на кінець 2003р. – США, Угорщина, Австрія, Німеччина, Японія та Македонія і Словаччина (останні дві країни мають майже рівні частки), а на кінець 2004 р - США, Японія, Німеччина, Австрія, Угорщина, Польща та Словаччина і Нідерланди (останні дві країни мають майже рівні частки) [17], [18], [21].

Українські інвестиції за кордон продовжують мати невелику частку, основними інвесторами за кордон є підприємства та організації, зайняті з нерухомістю, транспортом, фінансовими операціями, гуртовою торгівлею та управлінськими послугами, абсолютна більшість цих послуг сконцентрована у Південній та Східній Україні [16], [19], [20]. Закарпаття взагалі не показує статистичні дані по інвестиціях з області, тому безпечно припустити, що вони відсутні взагалі або їх обсяг є статистично незначний для подібного об'єкту [17], [18], [21].

ВИСНОВКИ

Зовнішньоекономічна діяльність у сучасних дослідженнях розглядається як один з можливих підходів інтенсифікації економічного зростання. Вона має свої особливості у різних регіонах світу, про що свідчить багато досліджень різних авторів. Так само існує специфіка міжнародної економічної інтеграції в перехідних економіках. Інтернаціоналізація вітчизняної економіки та інтеграція її у світові мережі відбувалася/ відбувається у різних формах, які пройшли еволюцію через певні етапи. Теперішній етап характеризується тенденціями до тіснішої співпраці, що підтверджують проаналізовані показники зовнішньоторговельного обороту та інвестиційного процесу України та Закарпаття. Закарпаття має свої особливості в регіональній зовнішньоекономічній політиці, а також в географічному розміщенні, тому темпи поглиблення міжнародної економічної співпраці протягом 1993-2004 рр. за багатьма показниками були вищими від середніх по Україні. В той же час концентрація великої частки зовнішньоторговельного обороту в

невеликій кількості іноземних країн для Закарпаття породжує більшу економічну небезпеку та залежність від партнерів, оскільки „олігомонополістичне” становище цих країн у зовнішньоекономічній сфері Закарпаття, звичайно, може породжувати певні проблеми. Потрібно зауважити, що протягом років незалежності, як в Україні, так і в Закарпатті, зроблено багато зусиль з диверсифікації зовнішньоторговельного обороту та інвестиційного процесу: збільшилася кількість країн, розпорозилися частки їх обсягів, тобто зменшилася їх концентрація у невеликій групі країн, урізноманітнилися товарна та видова структури зовнішньоекономічної діяльності.

Але і надалі ці питання залишаються актуальними для майбутніх досліджень: подальшої деконцентрації потребує зовнішньоекономічна діяльність з Росією, на сьогодні вона займає лідуючі позиції у зовнішньоторговельному обороті України з досить значними частками в обсягах. Тут не потрібно розуміти політичні питання, але проблеми економічної безпеки та незалежності господарського комплексу України. Це також не означає необхідність зменшення економічних стосунків з Росією, натомість питання формування вигідної та безпечної для України структури зовнішньоекономічної діяльності, включаючи як зовнішньоторговельний оборот, так й іноземні інвестиції. Вдосконалення цієї структури може бути здійснено за рахунок нарощування зовнішньоекономічної діяльності з новими країнами – партнерами з міжнародної економічної співпраці. Питання приваблення вигідного для України та, зокрема, Закарпаття, інвестиційного капіталу так само повинно бути в полі майбутніх досліджень. Серед теоретичних напрямів вимагає подальших досліджень структуризація та розвиток підходів до визначення споріднених понять – міжнародної економічної інтеграції, інтернаціоналізації, глобалізації та ін., взаємозв'язків між ними, питання використання вигідних зовнішньоекономічних стратегій на рівні регіону для допомоги підприємствам у виході на міжнародні ринки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aharoni Y. The foreign investment decision process. – Boston, MA: Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, 1966.
2. Johanson J., Wiedersheim-Paul F. The Internationalization of the Firm: Four Swedish Cases// Journal of Management Studies. - 1975 (October). – pp. 305-322.
3. Johanson J., Vahlne J. The Internationalization Process of the Firm: a Model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments// Journal of International Business Studies. - 1977 (1). – pp. 23-32.
4. Welch L., Luostarinen R. Internationalization: Evolution of a Concept// Journal of General Management. - 1988, № 14 (2). – pp. 36-64.
5. Hollensen S. Global Marketing: A market-responsive approach./ Second edition. - Prentice Hall, Europe, 2001.
6. Hill C., Jones G.. Strategic Management. - Boston, New-York (USA): Houghton Mifflin Company, 1998. – pp.243 – 278.
7. Портер М. Стратегія конкуренції. – Київ: Основи, 1997. - С. 280-302.
8. Porter M. The competitive advantage of nation. – New York: The Free Press, 1990. – 855 p.

9. Слава С., Калантарідіс К. Стратегії та механізми міжнародної економічної інтеграції в контексті сталого розвитку на прикладі швейної промисловості Закарпаття (Україна) та Пеонії (Греція) (співавторство К.Калантарідіс) // Регіональна економіка. - Львів. - 2003. - #4. - С. 163-176.
10. S. Slava, C. Kalantaridis, R. Zavadiak. Is globalization a tool for sustainable development? Comparison of sewing industry development in Zakarpattia, Ukraine and Peonia, Greece // Соціальна економіка (Харків). - 2003. - #1. - С. 345-362
11. Kalanataridis C., Slava S., Sochka K. Globalization Processes in the Clothing Industry of Transcarpathia, Western Ukraine. "Regional Studies" (Регіональні студії), Великобританія, 2003. - С. 173-186.
12. Білорус О.Г. Економічні системи глобалізму. - К: КНЕУ, 2003. - 360 с.
13. Штулер Г.Г., Моленда А.Р. Зовнішньоекономічні зв'язки в системі сталого розвитку Карпатського регіону. // Спеціальний випуск Наукового вісника Ужгородського університету. Серія „Економіка”. - №9. - 2001. - с. 380-383.
14. Народне господарство Української РСР. Статистичний щорічник 1989. - Київ: Техніка, 1990.
15. Народне господарство України. 1993. Статистичний щорічник - Київ: Техніка, 1994.- 493 р.
16. Статистичний щорічник України. 2003. - Київ: Консультант, 2004.- 631 р.
17. Статистичний щорічник Закарпаття. 2003. - Ужгород: ЗОСУ, 2004.-
18. Статистичний щорічник Закарпаття. 2002. - Ужгород: ЗОСУ, 2003.-
19. Послання Президента України до Верховної Ради України. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 р. - Київ: 2004.
20. Огляд даних Держкомстату. - www.evist.com та www.ukrzd.com.ua, 25-26 травня, 2005.
21. Експорт-імпорт Закарпаття у 2004 р. Прямі іноземні інвестиції у 2004 р./ Зведені дані Закарпатського обласного управління статистики// Неопубліковані матеріали. - 2004.

ДОДАТКИ

Табл.1 Показники концентрації зовнішньоторговельного обороту за вибраними категоріями країн, 2003 р., % до сукупних показників.

Країни	Частка країн у формах зовнішньоторговельної діяльності								
	Експорт:			Імпорт:			Сукупний зовнішньоторговельний оборот:		
	всього	у т.ч. експорт товарів	у т.ч. експорт послуг	всього	у т.ч. імпорт товарів	у т.ч. імпорт послуг	всього	у т.ч. оборот товарів	у т.ч. оборот послуг
Україна									
Всі країни-партнери	100	100	100	100	100	100	100	100	100
15 топ-країн	63.36	61.56	82.06	78.63	79.81	69.65	68.68	68.46	77.73
10 топ-країн	54.95	52.97	76.77	71.57	72.62	62.99	61.29	60.76	72.15
5 топ-країн	41.45	38.62	66.35	59.82	61.31	52.35	48.08	47.86	62.42
Прикордонні країни до України	40.01	36.59	58.59	45.28	46.38	27.89	42.50	41.48	50.74
Прикордонні країни до Закарпаття	9.49	10.40	4.53	5.67	5.73	4.79	7.69	8.07	4.6
Закарпаття									
Всі країни-партнери	100	100	100	100	100	100	100	100	100
15 топ-країн	96.62	97.01	93.99	88.35	88.36	99.56	91.74	91.80	95.33
10 топ-країн	90.91	91.46	91.52	83.15	83.16	99.06	86.55	86.49	93.57
5 топ-країн	80.03	80.41	75.13	70.45	70.54	89.60	73.29	73.55	76.12
Прикордонні країни до України	41.77	41.80	40.99	21.53	21.29	38.60	31.32	31.09	40.31
Прикордонні країни до Закарпаття	38.53	38.59	37.04	19.87	19.79	25.12	28.89	26.77	33.63

Джерело: розроблено на основі [16]

Табл. 2 Рейтинг найвагоміших країн зовнішньоторговельного обороту України (2003р.)

Країни	Експорт, всього	У т.ч.:		Імпорт, всього	У т.ч.:	
		Експорт товарів	Експорт послуг		Імпорт товарів	Імпорт послуг
Росія	1	1	1	1	1	1
Німеччина	2	2	5	2	2	3
Італія	3	3	12	6	5	
Китай	4	4		9	8	
Туреччина	5	5	13	14	15	14
Угорщина	6	6	10			
США	7	8	3	5	9	2
Польща	8	7		4	4	5
Швейцарія	9	12	6			6
Великобританія	10		2	7	6	4
Нідерланди	11	10	15			10
Молдова	12	11				
Румунія	13	9				
Кіпр	14		4			9
Словаччина	15		8			
Туркменістан				3	3	
Франція				8	7	
Казахстан				10	10	
Бразилія				11	11	
Білорусь		15		12	12	
Австрія			9	13	13	8
Чехія				15	14	
Естонія		13				
Алжир		14				
Бельгія			7			11
Греція			11			
Мальта			13			
Швеція						7
Латвія						12
Литва						13
Канада						15

Джерело: розроблено на основі [16]

Табл.3 Рейтинг найвагоміших країн зовнішньоторговельного обороту Закарпаття (2003 р.)

Країни	Експорт, всього	У т.ч.:		Імпорт, всього	У т.ч.:	
		Експорт товарів	Експорт послуг		Імпорт товарів	Імпорт послуг
Угорщина	1	1	1	3	3	4
Австрія	2	2	3	1	1	1
Німеччина	3	3	7	4	4	9
Італія	4	4	2	5	5	5
Словаччина	5	5	5	6	6	2
Росія	6	6	8	11	11	3
Великобританія	7	7		8	8	
Франція	8	8		7	7	11
Бельгія	9	9				
Чехія	10	10	9	2	2	7
США	11	14	4	10	10	8
Польща	12	11	14	12	12	12
Нідерланди	13	12		13	13	
Данія	14	13		15		
Швеція	15	15		14	15	
Хорватія, Сербія.			6			6
Японія				9	9	
Кіпр			10			
Швейцарія			12			10
Литва			11			13
Латвія			13			
Іспанія			15		14	
Узбекистан						14
Румунія						15

Джерело: розроблено на основі [17]